

Fennmaradni vagy elbukni?

Osztrák politika az I. világháború alatt¹

„Ausztria–Magyarország fennmaradása vagy bukása csak szövetségeseivel együtt képzelhető el. Az azonban nem tudható, hogy melyik fog bekövetkezni.” Az 1917 augusztusában gróf Ottokar Czernin osztrák–magyar közös külügyminiszter által megfogalmazott helyzetértékelés első gondolatdarabja olvasható Lothar Höbelt osztrák történész legújabb monográfiájának főcímében. Bár más céllal hangzott el, és a német szövetséges megnyugtatót szolgálta, az idézet mégis híven tükrözi azt a kötetben megfogalmazott szerzői felfogást, miszerint a Nagy Háborút – sok esetben megcáfolva a szakértők jóslatait – meglepő fordulatok jellemezték. A Habsburg Monarchia pedig egyáltalán nem egy eleve és szükségszerűen bukásra – retrospektív megközelítésben szétesésre – predesztinált birodalom volt az I. világháború éveiben. A Bécsi Egyetem emeritus professzora az osztrák belpolitika történetének és az osztrák–magyar külpolitika diplomáciatörténetének egyik legfrissebb összegzését kínálja ezzel a kötetével. A tárgyalás középpontjába a belpolitika és a külpolitika kapcsolódási felületeit, kölcsönös függésének lényegi elemeit helyezte.

A szerző – művét hat kronológiai fejezetre osztva – az 1914 szeptembere és 1918 októbere közötti alig több mint négy év eseményeire koncentrált, az olvasó tehát ne számíton a kötetben a júliusi válsággal és a háború lezárásával kapcsolatos kérdések tárgyalására. Az 1914 ősze és 1915 ősze közötti „bessz” időszakát, ami egyúttal az első fejezet címe, a remélt sikerek helyett a katonai kudarcok jellemezték. Ez a konjunkturális lejtmenetet kifejező gazdasági fogalom a katonai és politikai hatalom viszonyában azt kívánja érzékeltetni, hogy ennek az évnak a végére a katonai vezetés hatalma csúcspontjára jutott, állam volt az államban, és uralmát ily módon a teljes hátorszagra is kiterjesztette. A hadvezetés és a politikai vezetés hatalmi játszmájának fontos eseményeként említette meg a szerző – többek között – a cseh helytartó, Franz Thun herceg elmozdítását pozíciójából. Ami a cseh hadseregegyeségek összeomlását illeti, annak ellenére, hogy a kutatások még kezdeti stádiumban vannak, a szerző véleménye szerint az összeomlást nem valamiféle politikai ellenállás, hanem a tiszték és a katonák közötti nyelvi kommunikáció zavara okozta. Úgy véli továbbá, hogy a fellegárulást, mint okot, gyakran a katonai vezetés találta ki, és terjesztette saját hibáinak elfedése érdekében. Azt az antanttal szemben megfogalmazott vádat, miszerint támogatta az irredentizmust, és fellázította a nemzetiségeket a Monarchia ellen, azzal kívánta a történész árnyalni, hogy utalt arra: gyakran maguk az osztrák politika és hadvezetés képviselői éltek a

¹ Höbelt, Lothar: *„Stehen oder Fallen?” Österreichische Politik im Ersten Weltkrieg*. Wien–Köln–Weimar: Böhlau Verlag, 2015. 323 p.

„kívülről inspirált felszabadító háború” eszközrendszerével, mint ahogy ez Józef Piłsudski paramilitáris alakulatai esetében történt.

Az 1915 ősze és 1916 májusa közötti tizenkét hónapot a váratlan sikerek éveként interpretálta Höbel, és a „hossz” jelzővel illette. Itt olvashatunk először a kötet egyik kiemelt, valamint állandóan visszatérő gondolatáról, az ausztro-lengyel megoldás és a Közép-Európa-konceptió politikai junktimának téziséről. Ezt az összekapcsolódást a belpolitikai érdekharcok és a szövetségi viszony szerteágazó érdekrendszerén keresztül mutatja be, ami egyedi hozzáállásnak tekinthető a kérdés historiográfiájában. Höbel hosszú évtizedek kutatásai alapján arra a következtetésre jutott, hogy az osztrák politika fő áramában az ausztro-lengyel megoldás kiemelt figyelmet és támogatást kapott. (Az ausztro-lengyel elképzelés és a Közép-Európa-konceptió szoros egymásra hatására és összefüggésére mindig is csak a németek figyeltek.) A kongresszusi Lengyelország beolvasztása a Habsburg Monarchiába – vagy harmadik egyenrangú, szuverén államként realizmus formájában, vagy a magyarok ellenkezése miatt az osztrák birodalomfélbe történő csatolása szubdualista keretekben – Németországgal csak akkor lett volna elfogadható, ha az osztrák vezetés egyetért a németekkel történő szorosabb gazdasági együttműködés kialakításával, beleértve egy vámunió létrehozásának lehetőségét is.

A háborús konjunktúra lejtmenetét és hegymenetét követően a Bruszilov-offenzíva következtében létrejött patthelyzet bemutatása, az 1916 júniusa és decembere közötti hét-nyolc hónap történései képezik a harmadik fejezet tárgyát. Höbel úgy véli, hogy magának az ausztro-lengyel megoldásnak a kegyelemdőfést az offenzíva adta meg. Berlinben már 1916 elején ejtették az ügyet, függetlenül a Közép-Európa-konceptiótól. A háború végéig számos alternatíva látott még napvilágot. Mérlegelték például 1916 közepén a független Lengyelország ütközőállamként történő létrehozásának lehetőségét Károly István főherceggel az élén, örökletes királyság keretében. 1916. november 5-én csak annyi valósult meg ebből, hogy proklamáltak egy király nélküli lengyel királyságot és egy kormány nélküli lengyel államot. Höbel véleménye szerint a Nagy Háború első két évében a politikai és katonai konjunktúrák egyértelműen rekonstruálhatók. Sikertelenség és krízis az első évben, sikerek és eufória a második évben. Hasonló katonai cezúrák a háború második felét már nem jellemezték, a belpolitika és a külpolitika kapcsolata ugyanakkor egyre intenzívebbé vált.

A negyedik fejezetben a világtörténelem eseményei közül a legnagyobb fordulatként értelmezett két eseményre koncentrált a szerző, azaz az USA hadba lépésére, valamint az orosz forradalomra. Az összekötő kapcsot a két esemény között Erich Ludendorff személye kínálja, aki a korlátlan tengeralattjáró-háború koncepciójával provokálta az USA-t, valamint befolyásos szerepet játszott Lenin Oroszországba történő visszajuttatásában. Az osztrák történész külön kiemelte: összességében nem lehet azt állítani, hogy Ausztria–Magyarország passzív szerepet játszott az I. világháborúban, azaz nem tekinthetjük a birodalmat a német militarizmus eszközének, ahogyan ezt a konzervatív osztrákok és – ahogyan fogalmazott – a „progresszív porosz junkerfalók” korábban dogmává emelték. Ezt a kliséit azonban Höbel kétségen felül igaznak látja ennek a két világháború eseménynek a vonatkozásában.

Az ötödik fejezet az utolsó feszültség pillanatait mutatja be 1917 ősze és 1918 ősze között. Ismét tanúi lehetünk az ausztro-lengyel megoldás feltámadásának, immáron perszónalunió formájában Károly királlyal Lengyelország élén, amiért cserébe a Német Császárság Romániában jutott volna korlátlan befolyáshoz. Míg a központi hatalmak vezetése 1916-ban egy lengyel hadseregért cserébe kész lett volna elfogadni a lengyel álla-

mi függetlenséget, 1917-ben anélkül kényszerült erre, hogy megkapta volna a remélt katonai támogatást.

Höbelt két esetben tett hosszabb „kitérőt” feldolgozása során. Az egyik kitérőben a már említett amerikai szerepvállalást elemzi kimerítően. A korlátlan tengeralattjáró-háborút második hadüzenetként értékeli, és az első hadüzenet clarki értelmezésének megfelelően szintén úgy gondolja, hogy 1917 első hónapjaiban a döntéshozók vállalták a kiterjedt háború kockázatát, az amerikai hadba lépés dimenziói azonban egyáltalán nem tudatosodtak a döntéshozókban. Ennek az eseménynek a fontosságát az osztrák történész szerint az adja, hogy egészen egyszerűen eldöntötte az Osztrák–Magyar Monarchia sorsát.

A másik kitérőben a szerző a Nagy-Horvátország-koncepció elmulasztott esélyeit latolgatja. Míg korábban, 2009-ben napvilágot látott munkájában a trialista koncepciókat általában véve átmeneti és múltó jelenségként látta,² ebben a kötetben ennek a múltó jelenségnek a tárgyalása külön fejezetet kapott. Höbelt értékelése szerint a dualista államalakulat átalakításában az egyetlen politikailag reális lehetőséget a Nagy-Horvátország-koncepció jelentette, a délszláv kérdés rendezésének egyik alternatívája a sok közül. A szerző ebben az esetben az esélyeket azért tartotta reálisabbnak a csehkérdéshez képest, mert a délszláv kérdésben az antant kevésbé képviselt határozott véleményt, mint a csehben, azaz az emigráns lobbifolyása kisebb volt.

Höbelt szerint annak ellenére, hogy Magyarország mind a lengyel, mind pedig a délszláv trializmust elutasította, nem állja meg a helyét az a hihetőnek hangzó népszerű nézet, miszerint minden rosszért, azaz az alternatívák sikertelenségéért a magyarok göggye okolható. A szerző egyébként is rendkívül alaposan ismerteti az osztrák nemzetiségi politizálás folyamatát és szereplőit, így joggal hihetünk neki, amikor azt állítja, hogy az osztrákok több nehézséggel néztek szembe nemzetiségi ügyekben, mint a magyarok. Hozzátehetjük, hogy mindez fakadhat abból is, hogy a két legnagyobb politikai hatalommal bíró nemzet eltérően ítélte meg a nemzetiségi rendezést. A magyar elutasító – erősebben fogalmazva elnyomó – nemzetiségi politika egyszerűbbnek és kevésbé problematikusnak tűnhet a koncessziós, tárgyalásos osztrák nemzetiségi politikához képest. Mindez persze egyéni nézőpont kérdése. Höbelt összegzése szerint azonban a Monarchia kudarca mégsem a délszláv kérdés politikai értelemben kisiklott kezelésén múlt.

A szerző olvasata szerint az Osztrák–Magyar Monarchia elsősorban két ok miatt hullott szét. Egyrészt azért, mert többnemzetiségű volt, másrészt azért, mert elveszítette a háborút. Más magyarázatokat is érvényesnek és megalapozottnak tart kutatásainak fényében, de semmiféleképpen nem fajsúlyosnak. Höbelt érvei szerint a Monarchia reformképessége ugyanis akkor menthette volna meg a dualista államot a bukástól, ha adott a kétharmados politikai többség. Mint állítja, ez egyáltalán nem volt jellemzője az I. világháború alatti osztrák parlamenti gyakorlatnak. Röviden arra is kitért, ha ugyanebből a szempontból közelítünk a magyar parlamenthez, ott a parlamenti többség ellenére egy koncentrációs kormány létrehozásának elmulasztása tekinthető a nemzeti kérdések átfogó rendezése szempontjából az egyik fő akadálynak. Ami a nemzeti autonómia-programokat illeti, Höbelt érvei szerint azok mindig csak kisebbségek elképzelései voltak, következésképpen a birodalmi gyűlésben mindig csak egy kisebbség támogatta azokat. Fő következtetése szerint átmeneti időre szűk többséggel csak az úgynevezett német–lengyel junktim – az ausztro-lengyel

2 Höbelt, Lothar: *Franz Joseph I. Der Kaiser und sein Reich. Eine politische Geschichte*. Wien, 2009.

megoldás és a Közép-Európa-koncepció összekapcsolása – bírt. Minden osztrák–magyar dominanciát veszélyeztető megoldás egyértelmű elutasításra talált.

A politikai és katonai vezetés által determinált folyamatok jelentős fordulópontjai szerint építkező I. világháborús monográfia alcímének (*Osztrák politika az első világháborúban*) választása magyar szempontból kérdéseket vet fel a vélt retrospektív és nemzetálami látószög miatt. A szerző tudatában volt, hogy címválasztása vitatható, ezért kötetének bevezetőjében magyarázatot kínált az osztrák jelző használatára. Ez a magyarázat a belpolitikai elemzések tekintetében érthető és elfogadható, ugyanakkor Höbelt munkája egy európai katonai és diplomáciai eseményről nyújt mikroszkopikus részleteket, egy olyan multinacionális államalakulat politika-, had- és diplomáciatörténetének vizsgálatán keresztül, ahol kisebb megszorításokkal mégis a közös uralkodó, az Osztrák–Magyar Monarchia császáranak és királyának kezében összpontosult a katonai és külpolitikai döntések végső meghozatala, aki minden esetben törekedett arra, hogy a magyar álláspont is megjelenjen, esetenként érvényesüljön. Úgy gondolom, hogy az osztrák–magyar jelző használata nemcsak híven visszatükrözte volna a történelmi adottságokat és feltételeket, hanem napjaink multinacionális és transznacionális korszakának, valamint igényeinek is jobban meg tudna felelni.

A rendkívül igényesen megírt, gazdasági, politikaelméleti és latin fogalmakkal tele-tűzdelt munka helyesírási problémáira magyar anyanyelvüként nem szeretnék reagálni. Ezt ugyanis a jó néhány szembeötlő elírás és a megfelelő korrektúra nyilvánvaló hiánya miatt a német anyanyelvű recenzensek már megtették, és erre valószínűleg a jövőben is mellékesen utalni fognak majd. Lothar Höbelt élvezetes olvasmányt nyújtó, új történelmi forrásokat is használó, rendkívül magas színvonalú és sokoldalú történelmi feldolgozása alapvetően nem tudományos ismeretterjesztő céllal készült. A recenzióban elsősorban a történelmi klisékkel, közhelyekkel és általános toposzokkal kapcsolatos, vitára érdemes szerzői álláspontok összegző ismertetésére koncentráltam, a Nagy Háború höbelti történetének első kézből történő megismerésére magát az olvasót csak biztatni tudom. Mély meggyőződéssel ajánlom a kötetet azoknak a szaktörténészeknek, akik a négy év politikatörténetében és diplomácia-történetében jártasak, de szeretnék alternatív értelmezésekkel kibővíteni és finomítani tudásukat ezen a területen.

Gyarmati Enikő